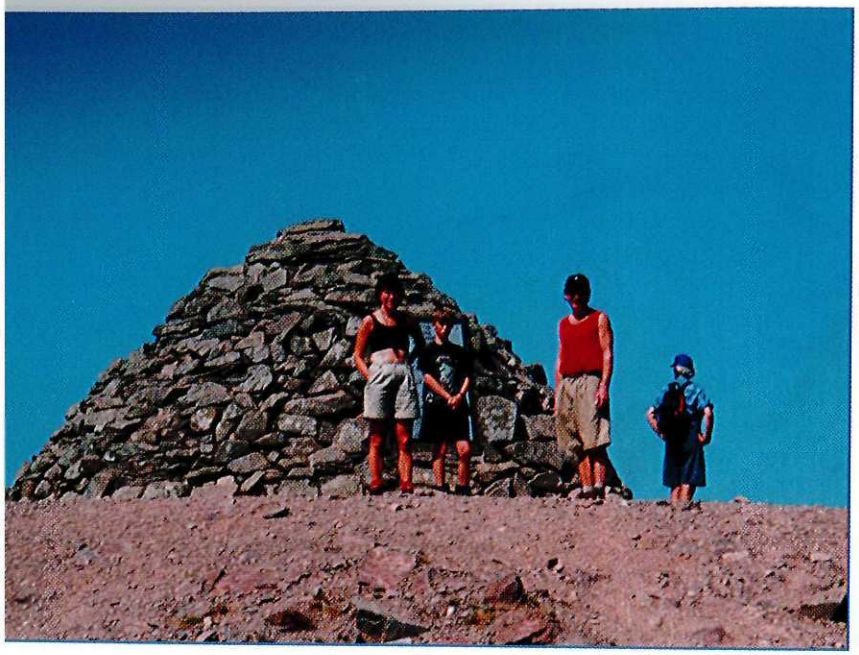

på
ts
"fjell"
ry

.

obsen

først å fremst å ha plukket opp rytmen og den muntlige setningsbygningen. Ja, vi har også hørt at 12-åringen har fått lære seg noen saftige engelske uttrykk. Uttrykk som er nyttige i samhandling med barn på samme alder, og slik glemmes jo ikke.

Vi har også blitt godt kjent med engelsk historie og tradisjon både når det gjelder mat og klesdrakt. Det ble derfor nødvendig å investere i kakishorts pluss ditto hodeplagg. Foreldrene har erfart at dette var en måte å feriere på som ga mange gevinster, siden både store og små hadde trivelige dager. Vi som vanlivis ferdes i Trollheimen, har også lært oss å sette pris på et annerledes landskap. Vi ble fasinert av det vakre kulturlandskapet i Somerset med de mange små pittoreske landsbyene. Selv har jeg lært at den lokale cideren holder godt over 70% alkohol, men at dette vanskelig merkes når den drikkes en varm ettermiddag!
Allikevel vil jeg absolutt anbefale en slik familieferie hos engelskmennene.

Fjellplanter i Trollheimen og Sylan

De fleste tenker på fjellet som et lite gjestmildt sted – karrig, steinet og gruset. Tilgangen på vann er som regel begrenset og temperaturen er lav. Det kan derfor virke overraskende at det overhodet vokser høyerestående planter i fjellet - men det gjør det. I Norge er det vanlig – med smått og stort – å regne med ca. 250 ulike fjellplanter.

De fleste av våre 250 fjellplanter finnes i hele fjellkjeden fra Ryfylke til Varangerhalvøya. De øvrige er fordelt på to adskilte områder. Det ene begynner litt sør for Polarsirkelen og går helt til Vest-Finnmark. Det andre området ligger i Sør-Norge og strekker seg fra Jotunheimen over Dovre til Trollheimen. I denne artikkelen skal jeg presentere noen av plantene som du kan treffe på en tur i Trollheimen eller i Sylan. Noen er vanlige og kjent for de fleste, mens andre hører til sjeldenhetene i fjellet.

Tekst og foto: Trond Kristoffersen

Tyrihjelm

Aconitum septentrionale

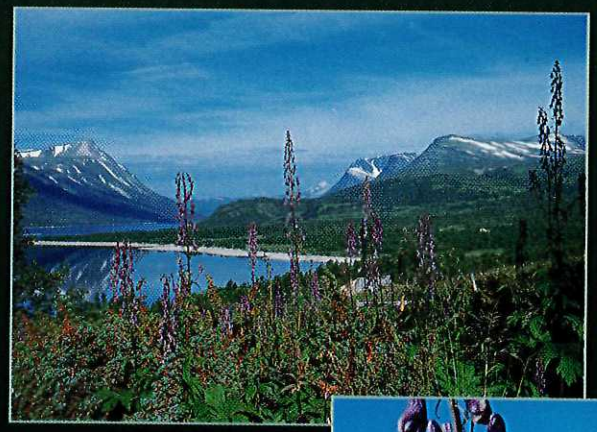

Folk som kommer til Gjevilvatnet i Trollheimen kan ikke unngå å legge merke til tyrihjelmen. Den dominerer store deler av området og finnes i store bestander like ved Gjevilvasshytta. Tyrihjelm tilhører soleiefamilien og vokser i bjørkeskog og vierkratt i fjellier med god moldjord. Høyderekorden er på 1.670 m. Den er utbredt fra Telemark til Troms, men mangler i de vestlige fjellene i Sør-Norge. Tyrihjelm kan bli opptil 2,5 m høy. Gjennom en kort sesong tilsvarer en slik høyde en gjennomsnittlig vekst på ca. 4-5 cm i døgnet.

Tyrihjelm er meget giftig og i tidligere tider har giften fra planten blant annet blitt brukt som pilegift. Den har også vært anvendt som middel mot skadeinnsekter - i særlig grad lus. Lokalt ble den derfor også kalt for lushatt. Det er antatt at navnet tyrihjelm henspeiler til formen på blomsten som kan ligne på en snudd hjelm. Tyrihjelm er som sagt meget giftig og husdyra lar derfor plantene stå i fred, men det forekommer at ungdyr omkommer etter å ha spist planten. Giftstoffene forsvinner ved tørking, slik at planten i tørket tilstand har vært gitt som tilleggsfor.

Blomstene inneholder nektar, men den er vanskelig tilgjengelig i den øverste delen av blomsten. Det er bare humler som kan greie å hente ut

Snøull og duskull

Eriophorum scheuchzeri og Eriophorum angustifolium

Snøull
t Okla
atnet)

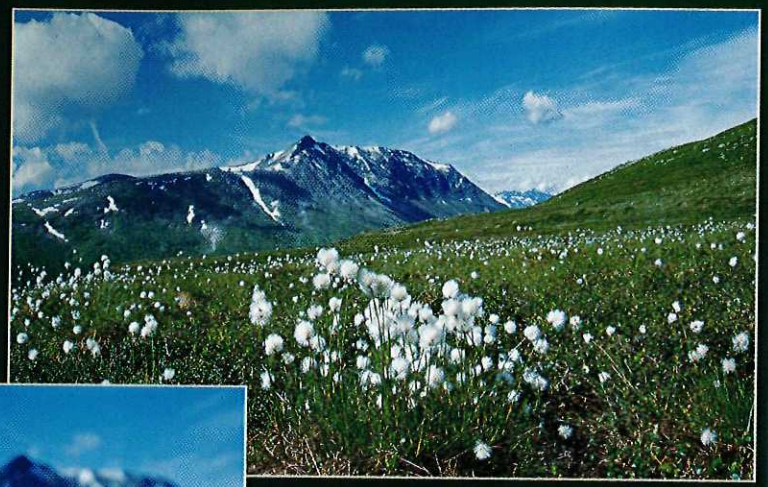

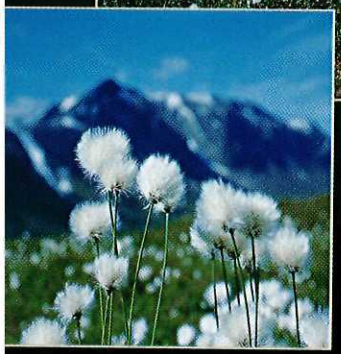

Myrullen tilhører halvgressfamilien og er et vakkert og karakteristisk innslag i fjellet. I Norge har vi flere arter av myrull og en av de vanligste på fjellet er snøull. Snøull kan bli ca. 30 cm. høy og har et aks i toppen av stilken. Den opptrer ofte i massevegetasjon og kan få de store myrflatene til å se ut som om de er dekket av snø. Snøull er utbredt i hele vår fjellkjede og har en høyderekord på 1.800 m fra Jotunheimen. Snøull kan forveksles med torvull, men denne vokser konsentrert i faste tuer. Bildene av snøull er tatt på Gjevilvasskammen i Trollheimen med utsikt mot Okla på sørsiden av Gjevilvatnet.

En annen av våre vanligste myrullarter er duskull. Denne kan bli opptil 50 cm og kjennes lett fra snøull ved at den har to eller flere aks i toppen av stilken. Duskull vokser på myrer og våte steder over hele landet. Den har en høyderekord på 1.700 m fra Jotunheimen.

De hvite fnokkene som vi ser på myrullen dannes etter blomstringen. De egentlige blomstene er små og uanselige og kommer tidlig i mai - juni. Myrull er i slekt med bomull. Det har i tidligere tider vært forsøkt å lage klær av myrullen - dog uten noe særlig hell. Myrull har derimot kommet til nytte som fyll i dyner og puter.

Fjellvalmue

Papaver radicatum

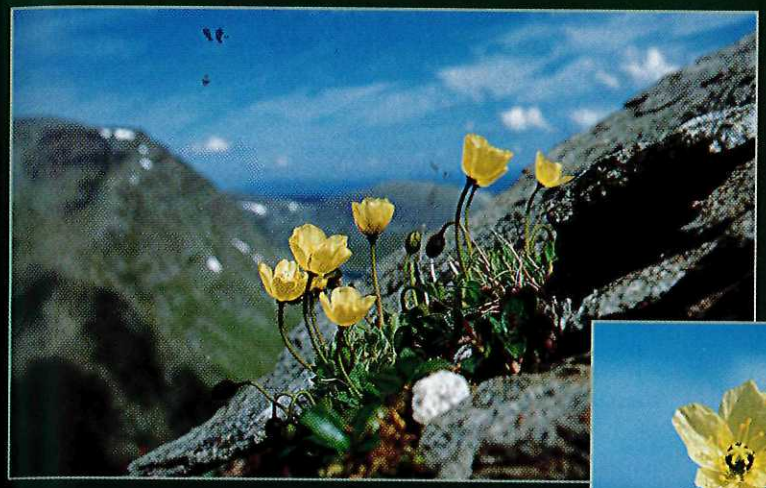

Trollheims-
valmue

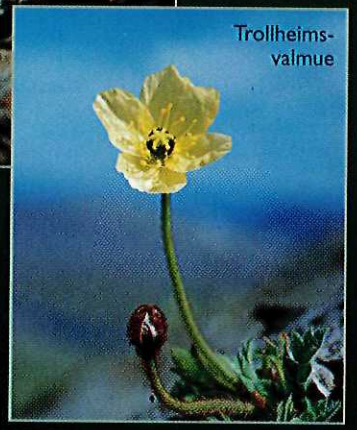

Trollheims-
valmue

Fjellvalmuene regnes blant våre mest eksklusive fjellplanter. De tilhører valmuefamilien og vokser på løs grus i rasmarker, på elvegrus og berghyller - og kun på løse bergarter. Fjellvalmuen har svovelgule blomster og kan bli opp til 20 cm høy. Fjellvalmuen er i dag inndelt i flere underarter som vokser spredt i fjellområdene i Norge fra Valdres til Finnmark. Alle har små bygningsmessige særtrekk som skiller dem fra hverandre. Fjellvalmuen vokser opp mot 1.850 m.

En av underartene av fjellvalmue vokser i Trollheimen og har fått sitt latinske navn oppkalt etter nå avdøde professor i botanikk Olav Gjærevoll - Papaver radicatum gjaerevollii. Trollheimsvalmuen vokser i Storlidalen og i fjellområdet nord for Gjevilvatnet. Grøvudalsvalmuen er en annen underart av fjellvalmuen og vokser i Grøvudalen i Sunndalsfjellene.

En av de mest kjente medisinplantene i verden er opiumsvalmuen. Fjellvalmuen er i slekt med opiumsvalmuen, men det er ikke kjent at den har vært til medisinsk bruk i Norge. På Island har det derimot vært laget sovemedisin av planten. Planten er giftig og en riktig dosering av valmue i medisinen var derfor viktig. Dersom doseringen var for kraftig risikerte man at brukeren av sovemedisinen sovnet inn for godt.

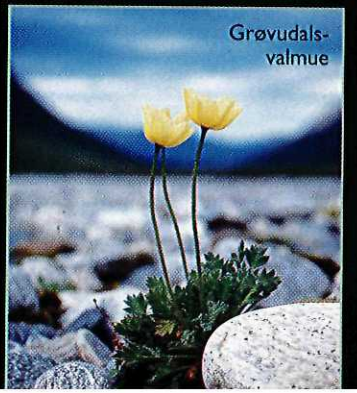

Grøvudals-
valmue

Fjellkurle, grønnkurle og fjellhvitkurle

Chamorchis alpina, Coeglossum viride og Leucorchis straminea

Orkideer er noe vi i Norge først og fremst forbinder med de tropiske regnskogene eller som prydplante i hagen. Men det finnes viltvoksende orkideer i Norge - til og med høyt til fjells. De fleste kjenner til flekkmarihand og brudespore. Her skal jeg presentere tre mindre orkideer som finnes på egnede lokaliteter både i Trollheimen og i Sylan.

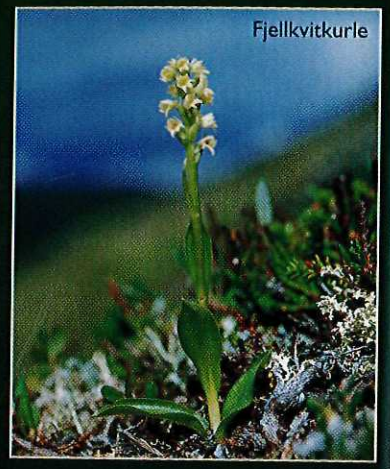
Fjellkvitkurle

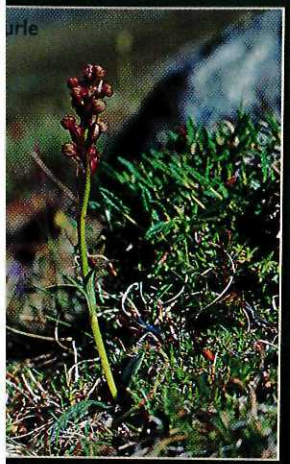
urle

Fjellhvitkurle er vanligvis 10 til 15 cm høy og en nær slektning av lavlandsarten hvitkurle. Den vokser på enger og bakker på kalkrik grunn, myrer og i reinroseheier. Den har lys gule blomster og sporen er fylt med velluktende nektar. Den er ganske vanlig i hele fjellkjeden med en høyderekord på 1.800 m. Hvitkurle hadde tidligere det latinske navnet Gymnadenia og det var denne planten Sigrid Undset tenkte på i romanen av samme navn. Hun brukte navnet som et eksempel på en plante som hadde et fint navn, men som ikke var så mye å se på.

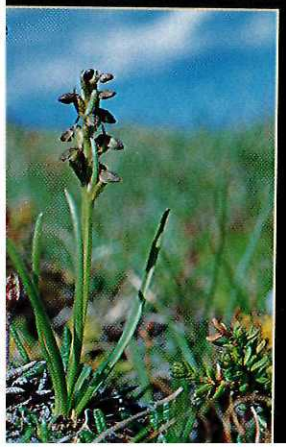

Grønnkurle og fjellkurle har anonyme grønne blomster. Grønnkurle er normalt ca. 10 - 15 cm høy og vokser opp mot 1.740 m. Grønnkurle er vanlig i hele fjellkjeden og vokser i næringsrike og fuktige enger i bjørkeskogen, vierkratt og på høyfjellet. Fjellkurlen er vanskelig å oppdage og blir ikke høyere enn 10 cm. Den vokser på kalkrik grunn ofte sammen med reinrose og har en høyderekord på 1.570 m. I fjellkjeden i Sør-Norge vokser den fra Jotunheimen til Snåsa, men er mest vanlig i Nord-Norge. Grønnkurle og fjellkurle skilles lettest på formen på bladene. Gønnkurlens blad er brede og sitter oppetter stilken, mens fjellkurlens blad er smalere og går ut fra stilken.

Det er antatt at kurlenavnet kommer fra det engelske ordet - curl - som beskriver den krusete eller krøllete blomsterstanden.

Fjellsmelle og blindurt

Silena acaulis og Silena wahlbergella

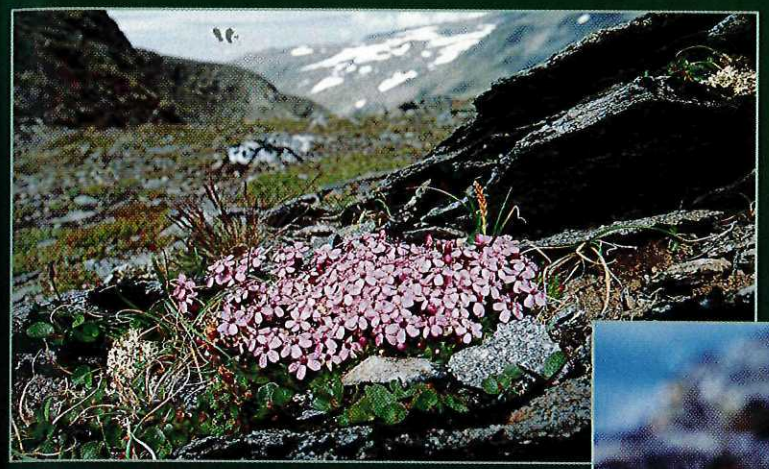
Fjellsmelle

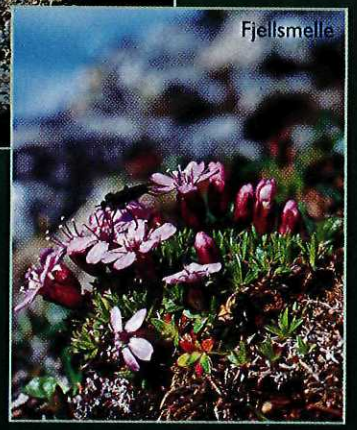
Fjellsmelle

Fjellsmelle tilhører nellikfamilien og er en av de mest iøynefallende plantene i fjellet. Fjellsmellen danner tette matter med rosarøde (eller sjelden hvite blomster). Den vokser i løsgrus i fjellstrøk over hele landet og har en høyderekord på 2.150 m. Den hvite fargevarianten er mer vanlig i Nord-Norge.

Tueformen er en tilpasning til det harde klimaet på fjellet. Tueformen gjør at planten bedre holder på fuktigheten og at den kan etablere seg på de mest utsatte stedene. Hver tue består av kun en plante fra en stor og kraftig pelerot. Peleroten fylles opp med næring om høsten og har i tidligere tider vært brukt som nødproviant av mennesker. Planten kan bli over 100 år gammel. Motivet av planten er hentet fra Gjevilvasskammen i Trollheimen med utsikt mot Mellomfjell.

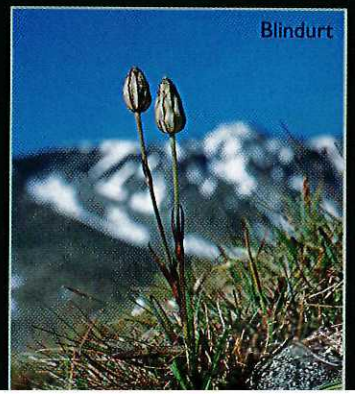
Blindurt

En slektning av fjellsmellen er blindurt. Den vokser fra Hardangervidda til Sylan og i Nord-Norge fra Saltdal til Vest-Finnmark. Den kan bli opptil 20 cm høy. Blindurt er en merkelig plante. Kronbladene som er hvite øverst ligger vanligvis gjemt i det oppblåste begeret. En fjellvandrer tar den derfor gjerne for en avblomstret jonsokblom eller smelle. Begeret er lukket for insekter og den formerer seg ved hjelp av selvbestøvning. Planten vokser på fuktige steder i kalkrike områder, grasenger og reinroseheier. Den er funnet opp mot 1.970 m i

Bleikmyrklegg, gullmyrklegg og kongsspir

Pedicularis lapponica, Pedicularis oederi og Pedicularsi sceptrum-carolinum

Myrkleggene tilhører maskeblomstfamilien og lever av å utnytte andre. De skaffer seg ekstranæring ved å tappe andre vekster for livgivende stoffer - i særlig grad gjelder dette vierplantene. Bleikmyrklegg er den vanligste og er lys gul av farge. Den er nøysom med voksestedet og finnes i både tørre og våte områder i hele fjellkjeden. Bleikmyrklegg kan bli opptil 20 cm høy og er funnet på fjellet opp til 1.700 m.

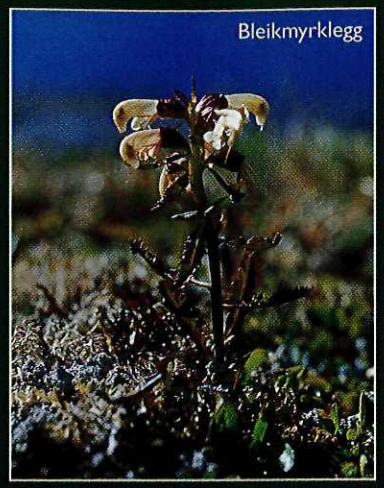
Bleikmyrklegg

Gullmyrklegg er kanskje den fineste av våre myrkleggarter. Planten er av samme størrelse som bleikmyrklegg, men foretrekker kalkrik grunn. Den vokser i sørlige fjellstrøk fra Hardangervidda og nordover til Snåsa og er funnet helt opp til 1.960 m. Gullmyrklegg var en av de første plantene som ble beskrevet fra Dovre og tatt med i den første utgaven av det berømte planteverket Flora Danica.

Kongsspir er den største av myrkleggartene. Den er en staselig plante og kan bli opptil 80 cm høy. Voksestedet er først og fremst myrer og andre fuktige steder opp mot 1.200 m. Planten har en østlig utbredelse, med størst forekomst i Nord-Norge. Den finnes ikke i Trollheimen, men er vanlig i Sylan hvor motivet er hentet fra. Blomstene er gule og kan kun bestøves av langsnablede humler.

Kongsspir ble første gang beskrevet av den svenske botanikeren Olof Rudbeck d.y som i en reise i 1695 gav planten navnet Kung Carls Scepter; "... til minne af Carlarnas ärofulla bragder". Planten kan av utseende minne om en stav – derav navnet scepter som er et konges eller keisers forseggjorte stav.

Gulsildre og tuesildre

Saxifraga aizoides og Saxifraga cespitosa

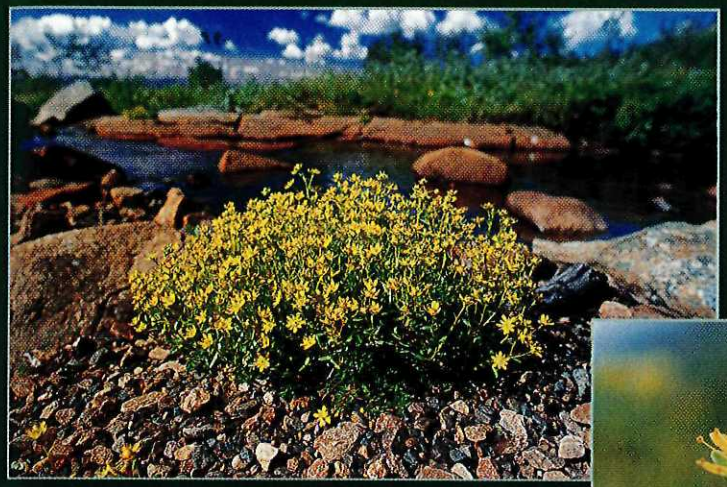
Gulsildre

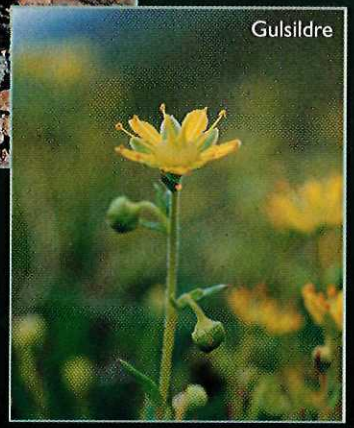
Gulsildre

Sildrefamilien har flere representanter på fjellet. Gulsildre er en av de vanligste. Den danner løse tuer og vokser ofte i store mengder. Den trives - som navnet tilsier - der det sildrer og renner vann. Den foretrekker kalkrik grunn. Planten har flere fargevarianter. Den vanligste er gul med grønn midtskive, men den finnes også i en helt rød variant. Planten er vanlig i hele fjellkjeden og er funnet opp mot 1.700 m. Bildet av gulsildre er tatt like ovenfor Nedalshytta i Sylan.

En slektning av gulsildre er tuesildre. Den finnes i fjellområdene fra Setesdal til Varanger. Som navnet tilsier vokser den i tuer fra en solid hovedrot. Den vokser på tørre steder - helst på kalkholdige bergarter. Tuesildre har gulhvite blomster med fine grønne nerver på kronbladene. Den blir ikke mer enn 12 cm høy og er funnet helt opp til 2.280 m. I høyfjellet og i arktiske strøk tar den opp konkurransen med rødsildre og fjellsmelle.

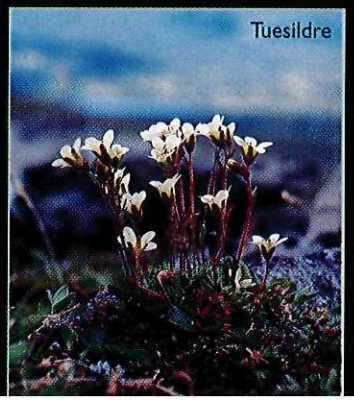
Tuesildre

De latinske navnet på sildrefamilien er saxifraga som betyr "den som bryter stein". Navnet sikter ikke til voksestedet, men at de nyreformede bladene til en av plantene i sildrefamilien - nyresildre - ble brukt mot urinveislidelser. Nyresildre skal være et utmerket middel til å bryte i stykker nyrestein og er opphavet til det latinske navnet for hele sildrefamilien.